

הוגנות בחינוך

סקירת ספרות
עבור ג'וינט אשלים, תחום חינוך פורמאלי

נכתבה על ידי אסף שדה, ראש תחום חינוך, מתודיקה

תוכן עניינים

2.....	מהי הוגנות בחינוך?
4.....	עיקרי תפיסת ההוגנות בחינוך
6.....	מיצוי פוטנציאל < צמיחה, הגשמה, מוכנות ו- Agency
8.....	ביטויי ההוגנות בחינוך
9.....	מגוון
10.....	נגישות
12.....	שקיפות
13.....	Care: מוגנות, הכלה וכבוד
14.....	איכות
18.....	גמישות, זמינות ורספונסיביות
22.....	סיכום
22.....	ביבליוגרפיה

מהי הוגנות בחינוך?

על פי מילון אבן-שושן¹, שוויון הוא "דמיון גמור, היעדר כל הבדל, היות שווה בכל לאחר, מצב של שני גדלים שווים". הוגנות, לעומת זאת, מוגדרת כ "מצב שבו אין קיפוח או אפליה, המצב הראוי והצודק"² כך שמצב בו מתקיימת הוגנות משקף מצב בו יש מקום נרחב יותר לאינדיבידואל ולמאפייניו, ולא דווקא "היעדר כל הבדל". **כיום, חלוקה שווה של משאבים בעולם תחרותי ולא שוויוני אינה מספיקה להבטחת מצב של שוויון הזדמנות אמיתי.**³

מומלץ לצפות בסרטון הבא.

על פי ההגדרה של הארגון לשיתוף פעולה ופיתוח כלכלי (OECD, 2012) מטרתה המרכזית של תפיסת ההוגנות בחינוך היא להתמודד עם המציאות החינוכית והחברתית שבה הפערים בין התלמידים החזקים לחלשים מאמירים על רקע חברתי-כלכלי, אתני, מגדרי או אחר. תפיסת ההוגנות בחינוך מקבלת ביטוי במצב שבו הנסיבות האישיות או החברתיות כגון מגדר, מוצא אתני או רקע משפחתי אינם מהווים עוד חסמים למימוש הפוטנציאל החינוכי של הפרט, ובמציאות שבה כל הפרטים במערכת החינוך נהנים מהאפשרות להקנות לעצמם מיומנויות בסיס להשתלבות מיטבית בחברה. במערכות חינוך כגון אלו למרבית התלמידים יש הזדמנות לרכוש מיומנויות חינוכיות גבוהות ללא קשר לנסיבותיהם האישיות או למצבם הסוציו-אקונומי⁴.

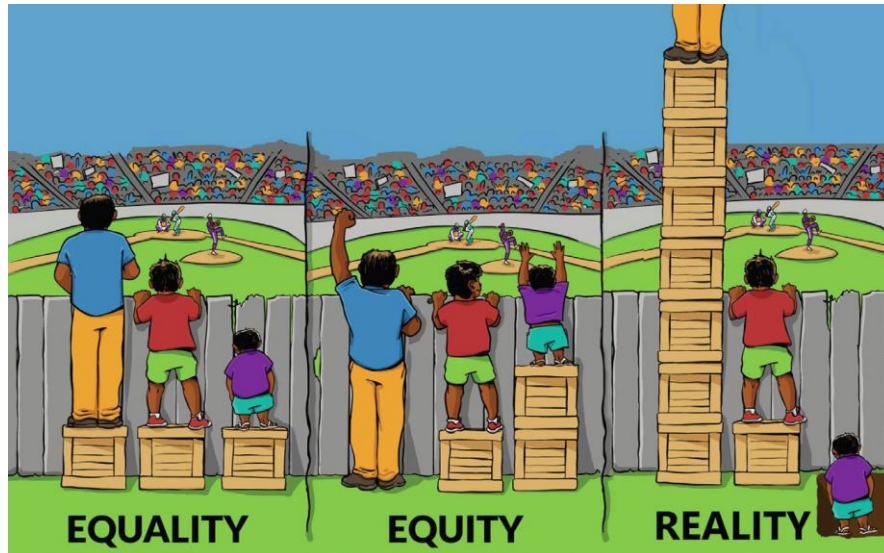
באמצעות האירור מטה ניתן להסביר מהי הוגנות בחינוך על ידי שימוש במטאפורת "הילדים מאחורי הגדר": המציאות מייצרת פערים רבים ומשמעותיים ותפיסת ההוגנות מאפשרת לכל ילד את אשר הוא זקוק לו על מנת להגיע למצב שוויוני בעוד שחלוקה שווה של משאבים אינה מספיקה.

¹ מילון אבן שושן, 1986, עמ' 1388.

² <https://milog.co.il/%D7%94%D7%95%D7%92%D7%A0%D7%95%D7%AA>

³ על ההבדל בין שוויון והוגנות מתוך: הדומה והשונה בגישות ה"שוויון" וה"הוגנות" להשגת צדק חברתי, רמי סולימי ודניאל קרני.

⁴ שם.

שוויון

הוגנות

מציאות

(מתוך חשבון הטוויטר של מייקל דה-ואל, יזם חברתי אמריקני)

בנקס ובנקס⁵ מגדירים פדגוגיה הוגנת כ"מכלול של אסטרטגיות הוראה ואקלים כיתתי המסייעים לתלמידים מרקעים שונים (אתניים, גזעיים, תרבותיים וכו') להשיג ידע, מיומנויות וגישות אשר יאפשרו להם לתפקד בצורה האפקטיבית ביותר בחברה וליצור ולקיים חברה אנושית ודמוקרטית." ע"פ בנקס ובנקס⁶ "פדגוגיה הוגנת מתקיימת כאשר מורים משנים את מעשה ההוראה שלהם בדרכים שישפרו את ההישגים האקדמאיים של תלמידיהם מקבוצות אתניות, גזעיות, תרבותיות, מגדריות וחברתיות מגוונות." וגם, "חינוך להוגנות מאפשר לתלמידים לא רק לרכוש מיומנויות בסיס אלא גם להשתמש בהן על מנת להוות סוכנים יעילים של שינוי חברתי"⁷.

אבל... למה להתאמץ? מדוע שווה למערכות חינוך להשקיע בפדגוגיה הוגנת? מעבר להיבטים הערכיים הברורים, התשובה כפי שאולי שיערתם, היא כסף. ☺

⁵ Banks & Banks, 1995

⁶ Banks & Banks, 2013

⁷ Banks & Banks, 1995

העלויות הכלכליות והחברתיות של נשירה מבתי ספר היא גבוהה⁸ ולכן, השקעה בפדגוגיה הוגנת היא השקעה חכמה שמובילה לחברה יצרנית יותר, להורדת אחוזי אבטלה ולצמיחה כלכלית⁹.

מומלץ לצפות [בסרטון הבא](#).

מניעת נשירה, חינוך להוגנות והכללת מקסימום תלמידים במערכות החינוך בעולם הביאו את ארגון אונסקו לפרסם את Incheon Declaration אשר שואפת לחינוך הוגן ומכליל לכל. ניתן לעיין בהצהרה [כאן](#).

הוגנות בחינוך איננה נחלתם של תלמידים בלבד: **הקשר בין הוגנות עבור מורים ותלמידים חזק ביותר¹⁰**. לא יהיה ניתן להטמיע הוגנות במציאות בה מנהלים ומורים¹¹ אינם פועלים גם הם באקלים הוגן.

עיקרי תפיסת ההוגנות בחינוך

דיואי¹² האמין כי היחיד הוא מונח משמעותי רק כאשר רואים אותו כחלק בלתי נפרד מהחברה, ולחברה אין משמעות מלבד המימוש שלה בחיי היחידים שמרכיבים אותה, או במילותיו של קרל רוג'רס: "מעניין לראות שכול שאנו מעמיקים לחפור באישיותנו ולחשוף את אישיותנו המקורית ואת זהותנו הייחודית, אנו גם בו זמנית מתוודעים לטבע האנושי המשותף לכול

⁸ OECD, 2012 ,Improving equity and reducing school failure pays off

⁹ Education Equity Now: Call for action ,UNICEF

¹⁰ Equity Matters, A report by Dr Elizabeth Wood, Dr Martin Levinson, Dr Keith Postlethwaite, Alison Black. May 2011. El Research Institute, University of Exeter

¹¹ להסתכל למורים בגובה העיניים: המודל הגאוני שלמדתי בהולנד, הגיע זמן חינוך, 24.2.2018.

http://www.edunow.org.il/edunow-media-story-255043?utm_source=newsletter&utm_medium=email

¹² ג'ון דיואי, דימוקראטיה וחינוך, תרגום והקדמה מבוא י"ט הלמן, מוסד ביאליק, ירושלים תשכ"ט

משפחת האדם¹³. תפיסת ההוגנות רואה ושומעת את הקול הייחודי שבכל פרט ובונה חוזק מתוך גיוון האפשרויות והשוניות – הפרט מחזק את הכלל ומחוזק בחזרה ממנו.

תפיסתו של רוג'רס מציבה בפנינו אלמנט חשוב נוסף בתפיסת ההוגנות: תפיסה אוניברסלית הרואה את כולנו ערבים זה לזה ואחראים זה לזה, ובנוסף לאוניברסליות, גם תפיסה של הדדיות בין היחיד לחברה – או במילותיו של דיואי: "כל חינוך המפתח כוח להשתתף באורח פעיל ויעיל בחיים חברתיים הוא חינוך מוסרי. הוא מעצב אופי של אדם, שלא זו בלבד שיהא עושה את המעשה המסוים הדרוש מבחינה חברתית, אלא גם יהא מעוניין באותה הסתגלות רצופה ומתמדת, שהיא תנאי יסודי לגידול. העניין שיש לו לאדם ללמוד מכל מגע ומשא שבחיים הוא העניין המוסרי העיקרי."¹⁴

תפיסת ההוגנות היא מטבעה מוסרית ודואגת (Caring). נודינגס¹⁵ מחברת בין Caring להדדיות באומרה: "אתיקה כזו של דאגה רגישה ואכפתית למצבו של האחר היא בהכרח גם אתיקה של הדדיות", ציון המושג Caring בהקשר של תפיסת ההוגנות, משמעו ע"פ נודינגס "איכפתיות כלפי האחר, ששלמותו יקרה לנו" או כפי שמציע מילטון מאירוף: "לדאוג לאדם אחר, במובן העמוק והמשמעותי ביותר, משמע לסייע לו בצמיחתו האנושית ובהגשמתו העצמית".¹⁶ נסכם עד כאן את עיקרי תפיסת ההוגנות:

¹³ כל שצריך להיות אדם: מסע בפילוסופיה חינוכית – אנתולוגיה. עורך: נמרוד אלוני, הקיבוץ המאוחד מכון מופ"ת, תשס"ה.

¹⁴ כל שצריך להיות אדם: מסע בפילוסופיה חינוכית – אנתולוגיה. עורך: נמרוד אלוני, הקיבוץ המאוחד מכון מופ"ת, תשס"ה, עמוד 577

¹⁵ כל שצריך להיות אדם: מסע בפילוסופיה חינוכית – אנתולוגיה. עורך: נמרוד אלוני, הקיבוץ המאוחד מכון מופ"ת, תשס"ה, עמוד 349

¹⁶ שם

מיצוי פוטנציאל < צמיחה, הגשמה, מוכנות ו- AGENCY

"Educational equity means that each child receives what he or she needs to develop to his or her full academic and social potential"

"Educational equity is a fair and just system where every learner — students and educators alike — is thriving"

(Designing for Equity, April 2018)

אחד מתוך חמישה תלמידים במדינות ה- OECD אינו מגיע לרמת כישורים מינימלית הדרושה לו על מנת לתפקד בחברה העכשווית¹⁷, הפעולה העיקרית שתפיסת ההוגנות מכוונת אותנו אליה היא מיצוי הפוטנציאל הטמון בכל אחד ובסיוע בצמיחתו ובהגשמתו¹⁸. מיצוי הפוטנציאל מביא למוכנות (Readiness) הדרושה לבוגרות על מנת לפעול בעולם ולנצל בצורה מיטבית את ההזדמנויות הנקרות בדרכו. באנגלית, למילה Readiness ישנו גם היבט מוטיבציוני שייתכן שלא בולט מיד בתרגום לעברית – "מוכנות":

read·i·ness (NOUN)

1. the *willingness* to do something
2. the state of *being fully prepared* for something

לכן נשתמש במילה האנגלית Agency שמתורגמת כ- "יכולת פעולה עצמאית להשגת מטרה מסוימת"¹⁹. השימוש במילה Agency מסמל כי הבוגרות לא רק מסוגלות אלא גם מעוניינות לפעול בעולם בצורה מיטבית, או בשפה חופשית – "זה שלו".

¹⁷ Equity and Quality in Education: Supporting Disadvantaged Students and Schools, (OECD Publishing) (2012)

¹⁸ Designing for Equity: Leveraging Competency-Based Education to Ensure All Students Succeed. Chris Sturgis, Katherine Casey, April 2018

¹⁹ <http://www.morfix.co.il/Agency>

ראו את התמונות מטה²⁰ - אם נשוב למטאפורת ה"ילדים מאחורי הגדר" שהוצגה קודם, מטרת ההוגנות בחינוך איננה רק יכולת לצפות על המגרש בצורה הוגנת, אלא היכולת להוריד את הגדר ולשחק במגרש. מגרש החיים:

EQUALITY

שוויון

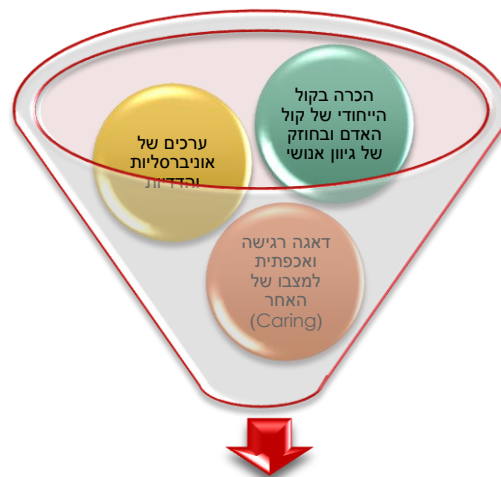
EQUITY

הוגנות

OPPORTUNITY

הזדמנות

AGENCY

מיצוי פוטנציאל < צמיחה, הגשמה, מוכנות ו- Agency

²⁰ התמונות לקוחות מתוך המצגת

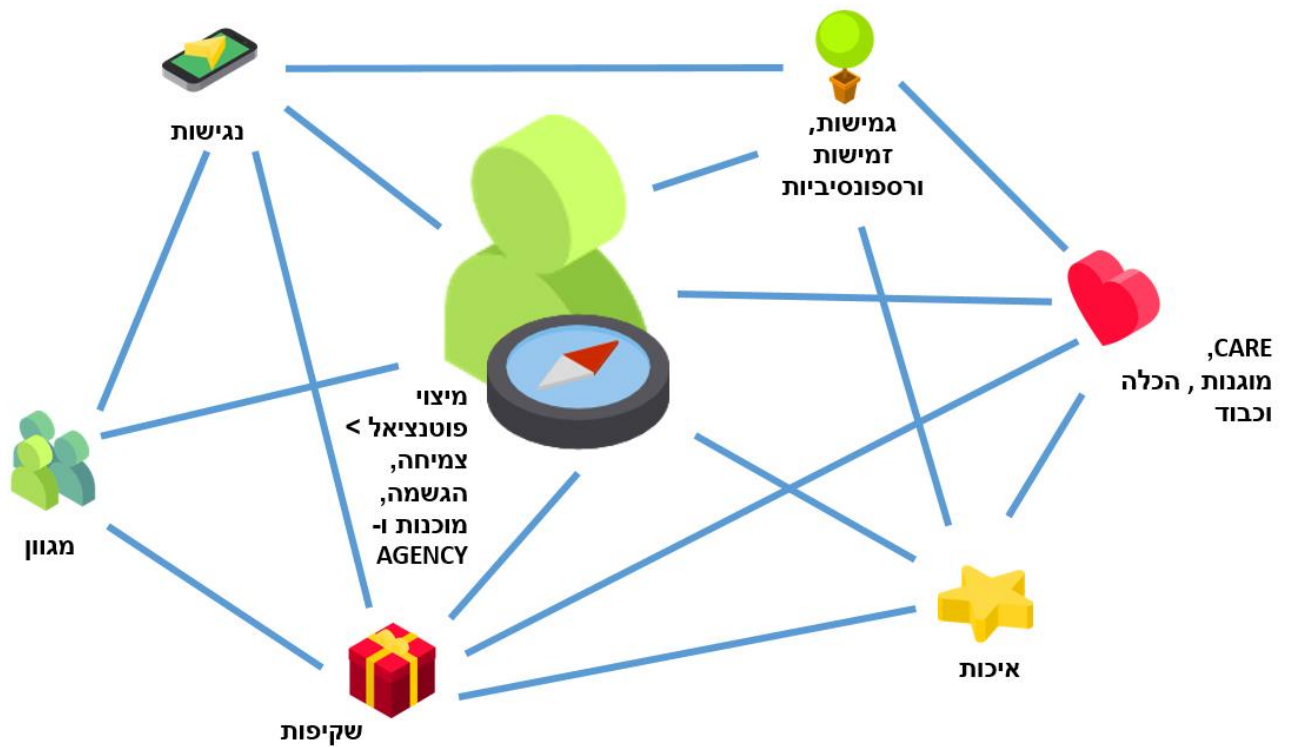
Equity, Opportunity, Readiness: Changing the Odds Together

Karen Pittman, Co-Founder, President and CEO, The Forum for Youth Investment

ביטויי ההוגנות בחינוך

כיצד ניתן להגיע למיצוי פוטנציאל אשר יגרום לצמיחה, הגשמה, מוכנות ו- Agency ?
נפרט כעת את הביטויים השונים של ההוגנות בחינוך. האלמנטים המופיעים בסקירה זו מצויים בספרות המחקר הרלוונטית, אך יודגש כי אנו רואים במסמך זה מסמך מתגלגל אשר ייתכן ויעובה באלמנטים נוספים שכרגע אינם מופיעים בו.

ביטויי ההוגנות בחינוך

תפיסת ההוגנות **מאמינה בגיוון** ומגלמת בתוכה היבטים פרסונאליים ניכרים – במבט ראשוני הכוונה למגדר, לאום, תרבות וכו' אך במבט נוסף מתגלים מאפיינים אישיים נוספים של הלומד²¹: יכולות מנטליות כלליות, שליטה קוגניטיבית, מאפייני אישיות וכו'. המארג המורכב של התכונות האלה מעיד על כך שכל לומד הוא ייחודי ולכן קשה ליצור "לומד ייצוגי" על בסיס השתייכות סטטיסטית לקבוצה אתנית, חברתית, כלכלית, מגדרית או אחרת²². תפיסת ההוגנות מחדדת את ההבדל בין "התמודדות עם שונות" (Coping with Differences) לבין "כיבוד השונות" (Honoring Diversities). ההבדל בניסוח מצביע על הבדל בין תפישה הרואה בנושא בעיה שעמה צריך להתמודד לבין תפישה הרואה במצב הזדמנות שעליה אפשר לבנות מהלכים פדגוגיים התומכים בהתפתחותו של כל פרט²³.

קימברלי טאנר, מורה לביוולוגיה, מונה [במאמרה הפרקטי והמומלץ](#) מספר פעולות רלוונטיות²⁴ לקידום תרבות של גיוון בכיתה:

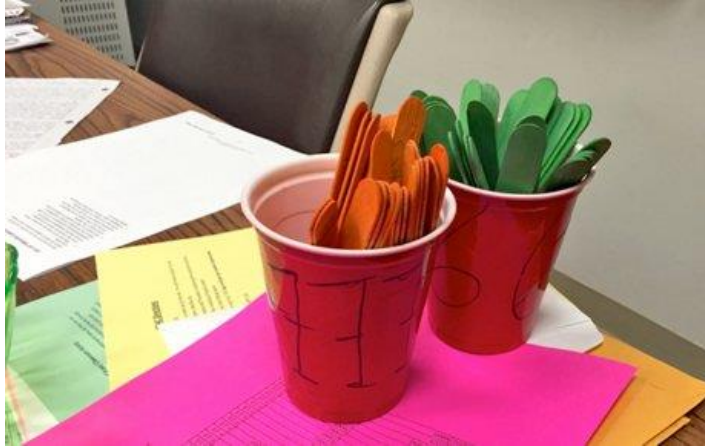
- עידוד, ואף דרישה של השתתפות כל התלמידים בכיתה בדיון (Multiple Hands, Multiple Voices)
- מתן אפשרות וזמן לתלמידים לחשוב ולדבר
- הקפדה על לימוד כל התלמידים בכיתה
- בניית אווירה ואקלים של קהילה לומדת

²¹ Jonassen & Grabowsky, 2012

²² הצורך במבט מערכתי מורכב על שונות בין תלמידים. מתוך: הרכבי, אש ומנדל לוי, נש (עורכים). (תשע"ד). חינוך לכול – ולכל אחד במערכת החינוך בישראל, ירושלים: האקדמיה הלאומית הישראלית למדעים.

²³ שם.

²⁴ Structure Matters: Twenty-One Teaching Strategies to Promote Student Engagement and Cultivate Classroom Equity, Kimberly D. Tanner

דוגמא נוספת למתודה המייצרת בכיתה שיח הוגן ומגוון מהאתר edutopia²⁵ היא "מקלות הוגנות" (Equity Sticks): כל שמות התלמידים בכיתה רשומים עליהם, ובכל דיון כיתתי, נשלף שם של תלמיד בצורה רנדומלית על מנת לייצר דיונים בשיתוף כל התלמידים בכיתה.

אחד הביטויים הפדגוגיים של גיוון בכיתה הוא יישום של פרסונליות בתהליך הלמידה. פרסונליות²⁶ עוסקת בעיצוב חוויית הלמידה ותכני הלמידה של הפרט בהתאם למאפייניו כלומד, והיערכות הארגון החינוכי וצוותו בהתאם לכך. הלומד מפתח את עולמות התוכן שמעניינים אותו, מקדם את העיסוק בנקודות החוזק שלו ומעצב את הלמידה בהתאם לסגנונו האישי ולצרכיו. מבחינת המלמד הפרסונליות באה לידי ביטוי בהתפתחותו המקצועית, האוטונומיה שיש לו לבטא את שאיפותיו וחלומותיו כמורה, בחירת אופני הוראה הערכה וכדומה.

נגישות

נגישות היא תנאי סף ללמידה - מכלול רחב של צרכים, זכויות, אפשרויות ותנאים פיסיים אשר צריכים להתקיים במסגרת הסביבה הלימודית לטובת מיצוי הפוטנציאל של הלומדים והמלמדים. המחקר מציין מספר נקודות בולטות לגבי נגישות:

- נגישות לבעלי מוגבלויות
- נגישות לאמצעי קצה טכנולוגיים
- נגישות לצוות חינוכי, תנאים פיסיים נאותים ואמצעים שונים

²⁵ <https://www.edutopia.org/blog/practices-promote-equity-in-classroom-shane-safir>

²⁶ עקרון הפרסונליות, מסמך בהתהוות, ינואר 2017, אגף מו"פ, המינהל הפדגוגי, משה"ח.

בשנת 2005 התווסף פרק הנגישות לחוק שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלות, פרק זה עוסק בהנגשת מערכת החינוך ובתי-ספר בפרט. הנגישות הנדרשת נחלקת לשני סוגים: נגישות בסיסית ונגישות פרטנית. נגישות בסיסית בבית הספר מוגדרת כ"בניית פיר מעלית בבניין מרכזי אחד ובניית תאי שירותים נגשים, אחד לגברים ואחד לנשים, בקומת הכניסה בבניין המרכזי. הנגשת הכניסה למוסד החינוך, הדרכים מהכניסה לבניין המרכזי ובין הבניין המרכזי למבנים הסמוכים, ודרכי הגישה לחצר ולאולם הספורט, לרבות כבישים בדרכי הגישה; התקנת אמצעי נגישות לאנשים עם מוגבלות בראייה ובשמיעה, לרבות אמצעי עזר ושירותי עזר". בית-הספר נדרש לפעול להנגשה פרטנית אם לומד בו תלמיד עם מוגבלות או מלמד בו מורה עם מוגבלות, או אם אחד מהורי התלמידים הוא אדם עם מוגבלות. הנגשה פרטנית מאפשרת התאמות נוספות שיאפשרו לתלמיד גישה באופן סביר לשירותי המוסד שהוא לומד בו.²⁷

גורמים מקצועיים²⁸ מגדירים גישה לידע ולמערכות תקשורת מתקדמות אינדיקטור להוגנות ולאיכות. למרות שישראל היא מדינה מערבית ומתקדמת רמת האיבזור והנגישות הטכנולוגית בבתי הספר אינה זהה. הנגישות לאמצעי קצה טכנולוגיים חשובה לטובת קידום כלל התלמידים אך עשויה להיות קריטית במיוחד לטובת קידום תלמידים בעלי מוגבלויות ולקויות למידה.²⁹

תלמידים מרקעים סוציו-אקונומיים נמוכים נמצאים בסיכון מוגבר לביצועים נמוכים. חוסר נגישות למשאבים נדרשים בתוך בית הספר, משמע, משאבים חסרים או מוגבלים, כולל נגישות מוגבלת לצוות חינוכי מתאים, עלולה להיות מסוכנת במיוחד עבור אוכלוסייה זו³⁰ ועבור כלל אוכלוסיית בית הספר. תחת הכותרת "משאבים" צריכה להיות קיימת נגישות לתנאים פיסיים נאותים בכלל ולסביבות למידה בפרט, אשר להן יש השפעה רבה על מיצוי הפוטנציאל הלימודי. הגרף מטה מראה את הקשר שבין איכות סביבת הלמידה לשיפור בהישגים במתמטיקה בקרב

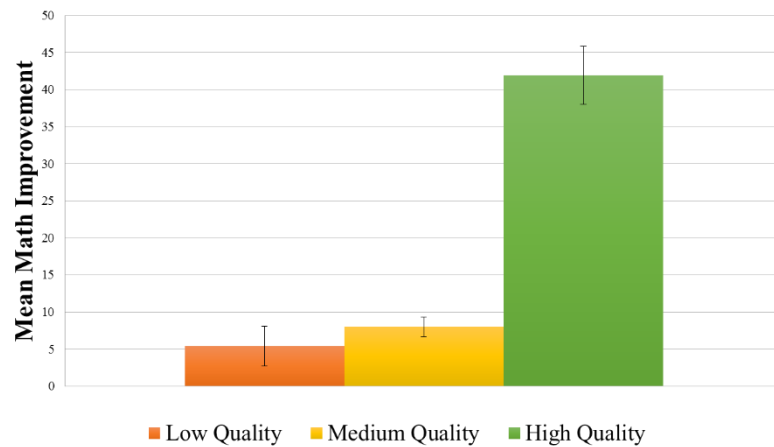
²⁷ נגישות מערכת החינוך לתלמידים עם מוגבלות. כתיבה: איתי פידלמן. הכנסת, מרכז המחקר והמידע, י' באייר תשס"ט, 2009 במאי 4

²⁸ Equity Matters, A report by Dr Elizabeth Wood, Dr Martin Levinson, Dr Keith Postlethwaite, Alison Black. May 2011. El Research Institute, University of Exeter

²⁹ Equal Access: Inclusive Strategies for Teaching Students with Disabilities <https://www.ncwit.org/resources/how-do-you-recruit-or-retain-women-through-inclusive-pedagogy/equal-access-inclusive>

³⁰ Equity and Quality in Education, Supporting Disadvantaged Students and Schools ((OECD, April 2012

תלמידי בתי ספר ציבוריים בסיאטל³¹. ניתן לראות כי ככל שסביבת הלימוד איכותית יותר כך עולה השיפור בציוני המתמטיקה.

שקיפות

שקיפות מייצרת אמון ושותפות³² וכך תורמת לצמיחה והתפתחות. כאשר גורם מסוים אשר משפיע על עתידנו אינו שקוף עבורנו, מדובר בחוסר הוגנות. שקיפות רלוונטית למגוון רחב של תחומים, פדגוגיים ואירגוניים:

- שקיפות בחומר הלימוד: התלמידים יודעים מה עליהם ללמוד ומהן מטרות הלמידה
- שקיפות בהערכה: התלמידים יודעים כיצד הם מוערכים ומהו קצב ההתקדמות שלהם
- שקיפות במידע ומטרות של מנהלים וקובעי מדיניות
- שקיפות עם הקהילה לגבי מטרות ואינטרסים

³¹ Equity, Opportunity, Readiness: Changing the Odds Together. Karen Pittman, Co-Ready by 21, (מצגת מכנס) Founder, President and CEO The Forum for Youth Investment (2018)

³² In Pursuit of Equality: A Framework for Equity Strategies in Competency-Based June 2017, Chris Sturgis, Education

"דאגה או אכפתיות מוסרית, כהתייחסות המוסרית שאליה אנו מכוונים, אינה משהו מלאכותי או כפוי על ידי התבונה אלא איכות המתפתחת מתוך הדאגה הטבעית שיש לכולנו כלפי האנשים האהובים עלינו וקרובים ללבנו..." (נל נודינגס)

כבוד מתקיים כאשר אנו מעריכים ומתחשבים באחרים³³. תחושת מוגנות בבית הספר מוגדרת כ"אקלים חברתי המצמצם אלימות, מעודד הידברות מתמודד עם תופעות של ניכור, הצקות, הטרדות ובריונות ויוצר תנאים המאפשרים סביבת לימודים בטוחה וידידותית"³⁴.

הכלה נתפסת כיכולת רגשית לקבל ולשאת בתוכנו את רגשותיו של האחר, להיות אמפתיים וקשובים אליו, לאסוף אל תוכנו את חוויותיו, להזדהות איתו, לספק לו מרחב בטוח לביטוי תחושות ורגשות³⁵. בהיבטים החינוכיים, ההכלה נקשרת לשילוב, לנורמליזציה, לאינטגרציה, לסביבה מאפשרת ומטפחת³⁶.

קשה מאוד לקדם תהליך למידה כאשר התלמידה אינו מרגיש מוגן, כאשר אין יחס מכבד וכאשר אין לתלמידה אמון בצוות החינוכי³⁷. על התרבות הבית ספרית להיות מעוצבת בצורה שתוכל לסייע לתלמידים להרגיש מוגנים ומכובדים מספיק על מנת לייצר שייכות שתאפשר לתלמידה לקחת סיכון בתהליך הלמידה³⁸. נודינגס³⁹ כותבת בהקשר ל- Caring על כך שתפקידו הוא לסיים את המצוקה האנושית. ומצינת שלעיתים אנשים, ובמיוחד נשים "לא

³³ Respect, Equity and Diversity Framework, November 2010, ACT Public Service

³⁴ <http://reshetamit.org.il/education-community-family/categories/Pages/muganut.aspx>

³⁵ <http://cms.education.gov.il/NR/rdonlyres/4DC2AB1E-01A7-497A-8DFC-9DBB724E1137/208888/MazagetHachala1712.pdf>

³⁶ שם.

³⁷ In Pursuit of Equality: A Framework for Equity Strategies in Competency-Based June 2017, Chris Sturgis, Education

³⁸ שם.

³⁹ מוסריות כדאגה רגישה כ אכפתיות לרווחתו של הזולת נל נודינגס . מתוך: כל שצריך להיות אדם : מסע בפילוסופיה חינוכית – אנתולוגיה. עורך: נמרוד אלוני, הקיבוץ המאוחד מכון מופ"ת, תשס"ה – 2005, עמוד: 349.

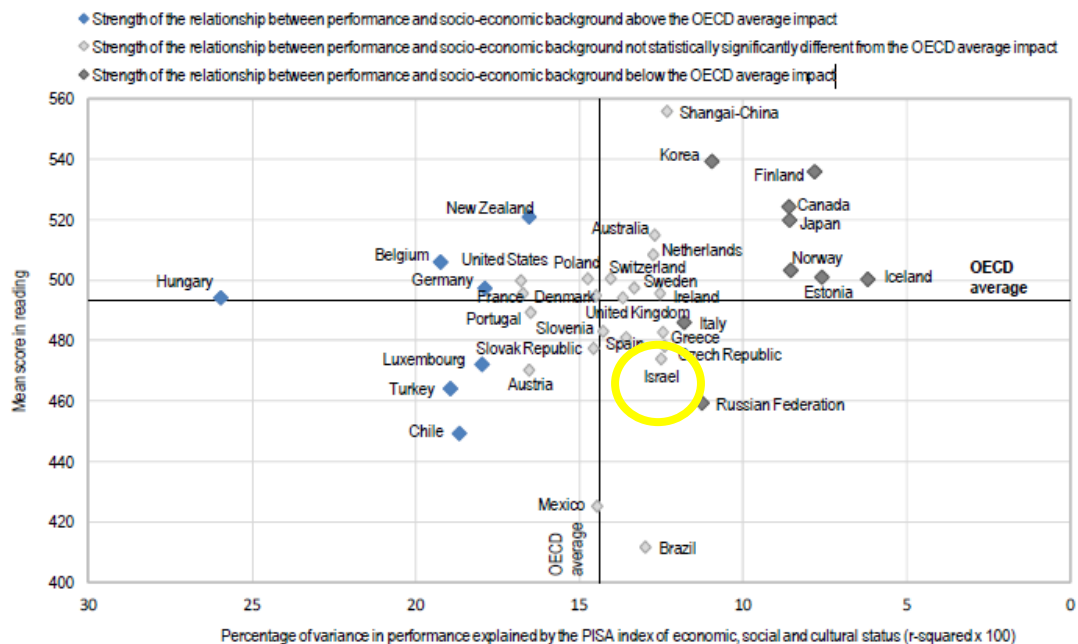
ניגשים לפתרון המצוקות בחשיבה פורמלית, מושגית ועקרונית, אלא מזמנים את עצמם, בכל ישותם, אל תוך הסיטואציה הקונקרטית, תוך שהם מגייסים את מכלול כושריהם הנפשיים - רגשות, תחושות, זיכרונות, הזדהויות ומחשבות".

קשר חם, דואג ואיכפתי בין מורה לתלמידיו ניתן להשיג בדרכים רבות ויצירתיות, אחת מהן היא הכניסה לשיעור. צפו [בסרטון](#) הממחיש זאת מאתר edutopia.

איכות

"Attention to quality is essential" (Quality and Equity by Design)⁴⁰

מערכות החינוך המצליחות ביותר הן אלו המשלבות בין הוגנות ואיכות⁴¹. הן מעניקות לכל הילדים את ההזדמנות לחינוך טוב ואיכותי. שוויון משתווה לכמות, בעוד שההוגנות משתווה לאיכות. מעניין אם כך לראות את דירוגה של ישראל לגבי שני המשתנים הללו⁴²:

OECD, 2012, p. 9 ⁴¹

OECD (2011a), Education at a Glance 2011: OECD Indicators, OECD, ,PISA 2009 ⁴²

Figure 1.1. High performing education systems combine equity with quality .Paris
Strength of the relationship between performance and socio-economic background
(PISA 2009)

הגרף מראה את המידה בה הישגי התלמידים נקבעים על ידי הבדלים סוציו-אקונומיים. ציר ה-Y מתאר את ההישגים וציר ה-X רקע סוציו-אקונומי: במדינות בצדו הימני של ציר ה-X גורמים סוציו-אקונומיים משפיעים פחות מממוצע ה-OECD, מדינות בצדו העליון של ציר ה-Y נמצאים ברמת הישגים גבוהה יחסית לממוצע ה-OECD. לדוגמא: בארה"ב ההישגים מעט גבוהים יותר מממוצע OECD וישנה השפעה רבה של גורמים סוציו-אקונומיים, בקוריאה ופינלנד הישגים גבוהים משולבים עם השפעה נמוכה של גורמים סוציו-אקונומיים. **בישראל (מוקפת בצהוב) למרות שהגורמים הסוציו-אקונומיים משפיעים מעט פחות מממוצע ה-OECD, רמת ההישגים נמוכה מהממוצע.** יש לזכור שמדובר בנתוני 2009.

עם המודעות הבינלאומית הגוברת להוגנות, יותר קובעי מדיניות רואים באיכות חלק אינטגרלי מהוגנות⁴³ ומתחילים לשקול את תפקיד ההוגנות במדידת איכות של מערכות חינוך ובתי ספר. עדויות מראות כי הוגנות ואיכות יכולות ללכת יד ביד. המשמעות היא שהשקעה בבתי ספר איכותיים ובשוויון הזדמנויות לכל הוא המדיניות החינוכית הרווחית ביותר⁴⁴.

איכות מכילה בתוכה רכיב מוסרי. חשוב לזכור שאיכות חשובה מכיוון שהיא משפיעה בצורה ישירה על היכולת להיטיב עם התלמידים והקהילה. איכות אומנם דורשת תשומת לב למגוון רכיבים, אך החשיבה על איכות חייבת להתחיל מהאמונה בתמיכה והעצמה של הדור הבא⁴⁵.

מומלץ לקרוא את [המאמר](#) Quality and Equity by Design המפרט 16 עקרונות לפיתוח ועיצוב איכות בסביבת למידה הוגנת.

איכות מתייחסת לאפקטיביות – היכולת להפיק תוצאה רצויה. ללא מתן תשומת לב לאיכות, לא יהיה שינוי משמעותי בחוויית התלמיד⁴⁶. תהליכי למידה אפקטיביים ממקסמים את איכות הלמידה וההוראה על מנת לשפר את הישגי התלמידים וגם מעניקים מיומנויות קריטיות אשר ילמדו את התלמידים "ללמוד איך ללמוד" כמטא-מיומנות לחיים כולם.

⁴³ Equity Matters, A report by Dr Elizabeth Wood, Dr Martin Levinson, Dr Keith Postlethwaite, Alison Black. May 2011. El Research Institute, University of Exeter

⁴⁴ Equity and Quality in Education: Supporting Disadvantaged Students and Schools, OECD Publishing (2012)

⁴⁵ Quality and Equity by Design, s Lopez, N., Patrick, S. and Sturgis, C, 2017

⁴⁶ שם.

גישות חינוכיות העוסקות בהוגנות⁴⁷ מגדירות את "מדעי הלמידה" כסט עקרונות חיוני בבואנו לתכנן תהליכי למידה הוגנים המגבירים את מעורבות הלומדים בלמידה (Engagement) ומפתחים בקרב הלומדים אסטרטגיות למידה. המושג "מדעי הלמידה" מתכוון לפסיכולוגיה קוגניטיבית וחקר המוח ובהשפעתם להבטחת למידה ברת קיימה שנשארת ועוברת למצבים חדשים (durable learning). פרופ' דיאן הלפרן דיקן מדעי חברה באוניברסיטת מינררה בארה"ב בוחנת מדוע הידע הקיים בפסיכולוגיה הקוגניטיבית ובחקר הלמידה לא מיושם בחינוך ואחת המסקנות שלה מתייחסת לפער שבין המלמד והלומד. **תכנון השיעור חייב להתייחס לצד המקבל: מה שהלומדים עושים הוא שקובע מה וכמה נלמד**⁴⁸.

חקר המוח התפתח רבות בשנים האחרונות והיום אנו יכולים לדעת הרבה יותר על השפעתו על תהליכי למידה (נוירו-פדגוגיה). רתימת הנוירו-פדגוגיה לתהליכי הלמידה בכיתה יכולה לשפר את אפקטיביות הלמידה ואת ההישגים האקדמאיים, ולכן רלוונטית ליישום הוגנות בחינוך השואפת למקסם את הישגי כלל התלמידים.

עיקרון מהותי בבואנו לייצר תהליך למידה מבוסס מוח הינו ההקפדה על פיתוח תהליך למידה **אקטיבי מצד הלומד** המייצר עבורו Engagement עם החומר הנלמד, בשילוב עם שליפה (Retrieval) מרובה (משמע, חזרה אקטיבית, לא שמיעתית על החומר הנלמד). בצורה זו, הלומד צריך להיות אקטיבי בשני צמתיים חשובים: גם בזמן לימוד החומר וגם בחזרה עליו. בשני המקרים, הלומד צריך להיות פעיל ואקטיבי ולא לשמוע את החומר ממורה או ממסך כלשהו⁴⁹.

ההוראה יכולה לפעול להעצים את יכולת הלמידה. ממצאי חקר המוח יכולים לסייע למורים ולתלמידים לקיים הוראה שתסייע לתלמידים לעשות שימוש יעיל יותר בסוגי זיכרון, כך שאכסון מידע חדש ואחזורו בעת הצורך יהיו קלים ויעילים יותר. עדויות חדשות מצביעות על כך שיש ערך בהוראת נושאים חדשים, כאשר אלו ניתנים לתלמידים ביחידות קטנות⁵⁰.

⁴⁷ Quality and Equity by Design, s Lopez, N., Patrick, S. and Sturgis, C, 2017

⁴⁸ http://www.methodic.co.il/NL/M/Article_64.html

⁴⁹ http://www.methodic.co.il/NL/M/Article_64.html

⁵⁰ מודל אחוה לנוירופדגוגיה. יישום ממצאי חקר המוח בהוראה ובלמידה. פרופ' יצחק פרידמן, ד"ר אריאלה טייכמן-וינברג, ד"ר אתי גרובגלד (ספטמבר 2016).

דוגמא לבית ספר אשר הטמיע בצורה גורפת תהליכי למידה מבוססי מדעי למידה הוא בית הספר כרמים באלקנה. [צפו בסרטון הבא.](#)

"חינוך אינו הכנה לחיים, הוא החיים עצמם" (ג'ון דיואי)

פרמטר נוסף של איכות היא רלוונטיות. ע"פ ג'ונס⁵¹, רלוונטיות הינה חלק מהוגנות מוסרית – אם אנחנו לא מספקים מענה רלוונטי לפרט אנחנו לא הוגנים כלפיו. לדוגמא: המשפט "נתתי לו אוכל כי הוא היה רעב" משקף רלוונטיות, אך המשפט "נתתי לו אוכל כי הוא לבש חולצה אדומה" אינו משקף יחס רלוונטי בו יש קשר בין היחס שלנו לאדם וצרכי האדם עצמו. מכאן, שלטובת מוכנות ומיצוי פוטנציאל הלומד יש לספק לו רלוונטיות בהיבטי התוכן, המתודה והתוצאה הסופית של תהליך הלמידה. אנו חיים בעולם אשר מעודד חדשנות ויצירתיות כחלק מהחיים עצמם וממערכות חינוך בפרט, לאחרונה, גוברים הקולות⁵² הרואים בהכנסת חדשנות ויצירתיות למערכות החינוך חלק מתפיסה אשר מגבירה הוגנות במערכות חינוך. על פי תפיסה זו, מתפקיד הרגולטור לאפשר אקו סיסטם של חדשנות אשר מכיל מגוון רחב של משתתפים ובעלי עניין על מנת לקדם הוגנות במערכת החינוך.

סביבת למידה איכותית הינה סביבה שמאפשרת ללומד התנסות וניסיון בכישורי חיים רלוונטיים, בסביבה לימודית פיסית רלוונטית למאה ה-21⁵³. לאחרונה מקדם משה"ח מהלך בינוי ופיתוח בשם M-21⁵⁴ בדיוק לשם קידום נושא זה.

⁵¹ Equity in development, Why it is important and how to achieve it, Harry Jones, November 2009

⁵² <https://medium.com/rsa-journal/classroom-creativity-scope-for-change-62de35469301>

⁵³ http://cms.education.gov.il/NR/rdonlyres/1F498DC4-0F2A-4422-9FDC-F64F9EAC8AE4/212279/resource_1936037872.pdf

⁵⁴

<http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Units/Pituach/ItzuvChazut/M21Class.htm>

מרחב M21, בי"ס עוזי חיטמן, פתח תקווה

גמישות, זמישות ורספונסיביות

"מעולם לא ניסיתי לעשות זאת בעבר, אז אני חושבת שללא ספק אצליח" ("בילבי", אסטריד לינדגרן).

גמישות, זמישות ורספונסיביות הן מיומנויות אשר מאפשרות מיצוי פוטנציאל. גמישות וזמישות מתייחסות בעיקר לפרט ורספונסיביות מתייחסת בעיקר למערכת. המושג רספונסיבי מגיע מעולמות הטכנולוגיה – אתר רספונסיבי הוא אתר גמיש שמגיב ומתאים את עצמו אוטומטית לכל סוגי המסכים: למחשב, למסכי מגע (אייפד, סמרטפונים), ולרזולוציות שונות⁵⁵. בהלימה,

⁵⁵ <https://www.folyou.co.il/he/features/what-is-responsive>

רספונסיביות בחינוך מנטרת ללא הפסקה, בצורה גמישה, את המידע המגיע מהפרט על מנת להתאים לו את המענה האפקטיבי ביותר לטובת התקדמות⁵⁶.

Agility הוא מושג המתאר יכולת התאמה מהירה לנסיבות משתנות. התרגום לעברית היא המילה זמישות, שהיא הלחם של זריזות וגמישות⁵⁷. גישת הזמישות מכשירה את הלומד להתמודדות עם המציאות המשתנה ושמה דגש על פיתוח תכונות אישיותיות שיאפשרו ללומד לזהות שינויים ומצבים בלתי צפויים ומאתגרים במציאות ולהגיב אליהם באופן מהיר ואפקטיבי⁵⁸. בהקשר של Agency, זמישות היא אחת המיומנויות הקריטיות לבוגר בעולם העבודה העתידי⁵⁹.

גמישות הפרט באה לידי ביטוי בתפיסת ה Growth Mindset שהוטבעה על ידי פרופ' קרול דווק ופוסקת ביישום של הבנת גמישות המוח בתהליכי למידה והוראה. היא בוחנת **עד כמה אנחנו כאנשי הוראה יוצאים מנקודת הנחה שאינטליגנציה זה משהו שאפשר לפתח, ועד כמה אנחנו מעודדים את הלומדים שלנו לחשוב כך**⁶⁰.

עד לפני 25 שנה היה נהוג להאמין שהמוח מסיים את התפתחותו בגיל מסוים, בגיל הנעורים או לכל היותר בגיל 25. אחת התגליות המסעירות בחקר המוח היא ההבנה עד כמה הוא גמיש בכל גיל⁶¹. הבנת גמישותו של המוח מסבירה מדוע למידה מתמשכת כדרך חיים היא כלי קריטי להבטחת איכות חיים השלנו בגיל הזקנה ומספקת בשורה גדולה למדעני הלמידה.

גמישות המוח מעודדת אותנו להמשיך להתעניין, ולזמן לעצמנו אתגרים חדשים. זה לא רק מקדם אותנו באותו רגע, נראה שזה גם מאפשר לנו אריכות ימים ללא אבדן יכולות קוגניטיביות.

⁵⁶ In Pursuit of Equality: A Framework for Equity Strategies in Competency-Based June 2017, Chris Sturgis, Education

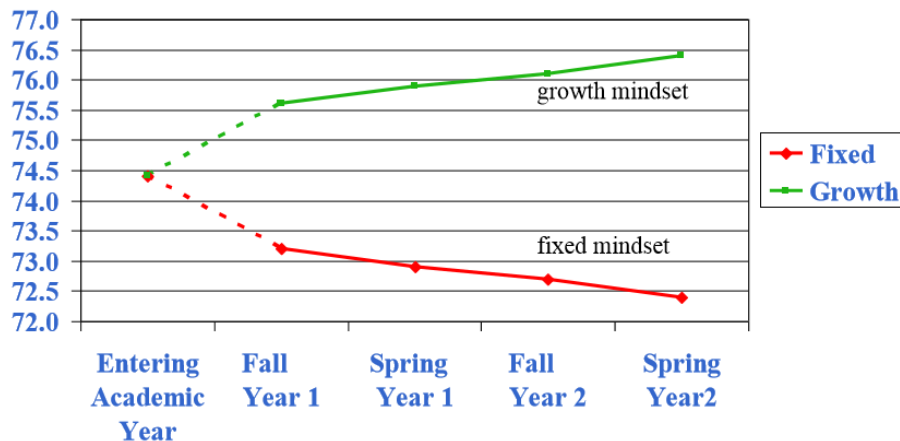
⁵⁷ <https://he.wikipedia.org/wiki/Agility>

⁵⁸ עקרון התמורות, מסמך בהתהוות, יוני 2017, אגף מ"פ, המינהל הפדגוגי, משה"ח

⁵⁹ JOBS LOST, JOBS GAINED: WORKFORCE TRANSITIONS IN A TIME OF AUTOMATION Mckinsey Global Institute, December 2017

⁶⁰ Mind-Sets and Education Equitable, Carol S. Dweck, Principal Leadership, January 2010

⁶¹ http://www.methodic.co.il/NL/M/Article_52.html

הגרף ממחיש את השינוי בהישגים בין שתי קבוצות לומדים של תלמידי כיתה ז' בתחום הדעת אלגברה כאשר ההבדל היחיד בין שתי הקבוצות (ההטרוגניות) היה מודעות לגמישות המוח ועידוד Growth Mindset.

תודעה מקובעת (fixed mindset) ולא גמישה מניחה שהאופי, האינטליגנציה והיכולות היצירתיות שלנו הן סטטיות ולא ניתן לבצע בהם שינוי משמעותי. תודעה צומחת (growth mindset) צמאה לאתגרים ולא רואה בכישלון עדות לחוסר אינטליגנציה אלא עוד חסם בדרך לצמיחה המחייבת מתיחת יכולות קיימות.

קל לחוש בהבדל בין התודעות בהתייחסות למשפטים אופייניים שאנחנו אומרים, חלקם מבטאים תודעה מקובעת וחלקם תודעה צומחת:

תודעה צומחת (growth mindset)	תודעה מקובעת (fixed mindset)
כשאתה פותר בעיה חדשה, זה מצמיח את ה"מוח המתמטי" שלך	זה בסדר, אולי מתמטיקה היא לא אחת מהחוזקות שלך
ההרגשה של "מתמטיקה זה קשה לי" היא בעצם ההרגשה של המוח שלך מתפתח	לא כולם טובים במתמטיקה, תעשה את המיטב שלך
הקטע הוא לא להצליח מיד אלא להגדיל את ההבנה שלך צעד אחר צעד. מה תוכל לנסות כעת?	עשית כל מה שיכולת...

דוגמה נוספת ל growth mindset היא באופן שבו כדאי לבנות בטחון ללומד תוך שימת דגש על המאמץ וההתפתחות ולא על התוצאה. כך במקום להגיד ללומד "אתה חכם" כדאי להגיד

לו "אני יודע שעבדת קשה לשפר את היכולות שלך", או "נראה לי שלקחת פה סיכון שהשתלם לך".

מומלץ לצפות בהרצאת ה TED של פרופ' קרול דווק

היבט נוסף שמתקשר להיבטי דפוס החשיבה ה"צומח", הוא **משוב מקדם הלמידה** –

מחקרים עדכניים בתחום ההוראה והלמידה מראים כי המשוב הניתן לתלמיד על עבודתו ולמידתו (בכתב ובעל פה) הוא המשתנה בעל ההשפעה הרבה ביותר על הישגיו⁶².

העובדה שהמשוב הניתן לתלמיד משפיע במידה רבה על למידתו והישגיו אינה חלה על כל משוב באשר הוא: ההשפעה תלויה בסוג המשוב הניתן⁶³. להלן מספר דוגמאות:

מתי משוב אינו מקדם למידה? כאשר:	מתי משוב מקדם למידה? כאשר המורה:
הוא משוב מעריך בלבד (גם אם הוא חיובי)	מעודד תלמידים במפורש להתייחס זה לתשובותיו של זה וכך יוצר שיח בין התלמידים
הוא אינו מאתגר קוגניטיבית ואינו תובע מן התלמיד להסביר, לפרט, לבסס וכיוצ"ב	מקשר בין תשובת התלמיד לרעיונות שהועלו בכיתה ולאמירות של תלמידים אחרים
הוא מתעלם מטעויות או אינו מתמודד עמן	יוצר אתגור קוגניטיבי על ידי בקשת הבהרה, הרחבה, נימוק או הסבר נוסף לתשובה שנתן התלמיד
כאשר המורה עובר מתלמיד לתלמיד במהירות כדי למקסם את ההשתתפות, או משאלה לשאלה כדי לשמור על קצב ה"פינג-פונג" של השיעור.	מתמודד עם טעויות של תלמידים

מומלץ לקרוא את המאמר המלא בנושא "משוב מקדם למידה" [כאן](#)

⁶² משוב בשיח הכיתה, מאיה בוזו שוורץ, אבני ראשה

<http://www.avneyrosha.org.il/resourcecenter/resourcesdocs/classroomfeedback.pdf>

⁶³ שם

סיכום

הוגנות בחינוך הינה יריעה רחבה המאגדת בתוכה מגוון היבטים פדגוגיים הנגזרים מתוך תפיסת עולם מבוססת הוגנות (Equity) אשר שואפת למיצוי פוטנציאל של כל פרט על מנת להשיג צמיחה, הגשמה, מוכנות ו-Agency.

במסגרת סקירת ספרות זו, ניסינו לתאר בקצרה גם את הבסיס המהותי (Being) של תפיסת ההוגנות בחינוך, וגם את הבסיס היישומי (Doing) שמתורגם לכדי עשייה פרקטית בכיתה.

אנו רואים במסמך זה "מסמך מתגלגל" ולא סופי המהווה בסיס למהלך "הוגנות בחינוך" של משרד החינוך וג'וינט אשלים.

ביבליוגרפיה

- כל שצריך להיות אדם : מסע בפילוסופיה חינוכית – אנתולוגיה.** עורך: נמרוד אלוני, הקיבוץ המאוחד מכון מופ"ת, תשס"ה – 2005.
- דמוקרטיה וחינוך,** ג'ון דיואי, תרגום והקדמים מבוא י"ט הלמן, מוסד ביאליק, ירושלים תשכ"ט.
- הדומה והשונה בגישות ה"שוויון" וה"הוגנות" להשגת צדק חברתי,** רמי סולימני ודניאל קרני.
- המודל לפדגוגיה מוטת עתיד,** אגף מו"פ ניסויים ויוזמות, המינהל הפדגוגי, משרד החינוך.
- חינוך לכול – ולכל אחד במערכת החינוך בישראל,** הרכבי, אש ומנדל לוי, נש (עורכים), תשע"ד, ירושלים: האקדמיה הלאומית הישראלית למדעים.
- להסתכל למורים בגובה העיניים: המודל הגאוני שלמדתי בהולנד,** הגיע זמן חינוך, http://www.edunow.org.il/edunow-media-story-24.2.2018-255043?utm_source=newsletter&utm_medium=email
- מודל אחוה לנוירופדגוגיה.** יישום ממצאי חקר המוח בהוראה ובלמידה. פרופ' יצחק פרידמן, ד"ר אריאלה טייכמן-וינברג, ד"ר אתי גרובגלד (ספטמבר 2016).
- משוב בשיח הכיתה,** מאיה בזו שוורץ, אבני ראשה.

נגישות מערכת החינוך לתלמידים עם מוגבלות. כתיבה: איתי פידלמן. הכנסת, מרכז המחקר והמידע, י' באייר תשס"ט, 2009 במאי 4.

3 Practices to Promote Equity in the Classroom, By Shane Safir

December 1, 2015, Edutopia, <https://www.edutopia.org/blog/practices-promote-equity-in-classroom-shane-safir>

A Resource for Equitable Classroom Practice 2010 Louisiana State Personnel Development Grant

Creative Public Leadership By Joe Hallgarten, Valerie Hannon and Tom Beresford March 2016

<https://medium.com/rsa-reports/creative-public-leadership-36f11fcc5c26>

Designing for Equity: Leveraging Competency-Based Education to Ensure All Students Succeed. Chris Sturgis, Katherine Casey, April 2018

Equal Access: Inclusive Strategies for Teaching Students with Disabilities <https://www.ncwit.org/resources/how-do-you-recruit-or-retain-women-through-inclusive-pedagogy/equal-access-inclusive>

Education at a Glance 2011: OECD Indicators, OECD, Paris. OECD (2011)

Education Equity Now: Call for action (UNICEF)

Equity and Quality in Education, Supporting Disadvantaged Students and Schools (OECD, April 2012)

Equity Matters, A report by Dr Elizabeth Wood, Dr Martin Levinson, Dr Keith Postlethwaite, Alison Black. May 2011. EI Research Institute, University of Exeter

Equity Pedagogy: An Essential Component of Multicultural Education, (Banks & Banks, 1995)

Equity, Opportunity, Readiness: Changing the Odds Together

Karen Pittman, The Forum for Youth Investment (מצגת)

Handbook of Individual Differences, Learning, and Instruction, David H. Jonassen, Barbara L. Grabowski, Routledge, 6 Dec 2012

Incheon Declaration, World Education Forum 2015, Unesco

In Pursuit of Equality: A Framework for Equity Strategies in Competency-Based Education, Chris Sturgis, June 2017

JOBS LOST, JOBS GAINED: WORKFORCE TRANSITIONS IN A TIME OF AUTOMATION, Mckinsey Global Institute, December 2017

Mind-Sets and Education Equitable, Carol S. Dweck, Principal Leadership, January 2010

Multicultural Education: Issues and Perspectives, (Banks & Banks, 2013)

Respect, Equity and Diversity Framework, ACT Public Service, November 2010,

Schools at the crossroads of innovation in cities and regions, OECD Publishing, Paris. OECD (2017)

Structure Matters: Twenty-One Teaching Strategies to Promote Student Engagement and Cultivate Classroom Equity, Kimberly D. Tanner

<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3762997/>

Teacher-powered and equity-centred: humanising innovation in schools

By Joe Hallgarten, May 10, 2016 <https://medium.com/rsa-journal/classroom-creativity-scope-for-change-62de35469301>

Quality and Equity by Design, s Lopez, N., Patrick, S. and Sturgis, C, 2017